

Branka Tafra

JEDNO ILI DVOJE*

U hrvatskom jeziku postoji dosta primjera koji se na prvi pogled zbog svoga jednakoga ili sličnoga izraza često svrstavaju pod isto, pod jedno, a ne bi smjelo. Slično se događa i na semantičkoj razini na kojoj se povlače granice između jednoga ili dvoga bez uvjerljive znanstvene argumentacije. Velik dio nerazumijevanja nastaje zbog nerazlikovanja što je jedna, a što su dvije jezične jedinice, ali i što je jednako (odnos dvaju entiteta), a što je isto (jedan entitet). Ovdje ćemo pokazati, ilustracije radi, nekoliko primjera na različitim jezičnim razinama (leksičkoj, prozodijskoj, morfološkoj, tvorbenoj). Iako svaki od navedenih primjera zaslužuje podrobniju razradu, bit će dovoljno da se vidi o čem je riječ i u čem se griješi. U slavističkoj je literaturi dosta toga već davno riješeno, pisano je o nekim ovdje otvorenim temama i u nas, pa stoga još više začuđuje što i dalje u kroatistici izlaze radovi u kojima su temeljne stvari nejasne, jednom zbog izrazne ili sadržajne sličnosti, drugi put zbog miješanja istosti i jednakosti.

Hrvatski govornici često miješaju zbog sličnosti pridjeve *kožni* i *kožnat, mesni* i *mesnat*, a *elektronski* i *elektronički* da i ne spominjemo. Za razgovorni se stil još mogu naći opravdanja za takvu upotrebu, ali se nikako ne mogu razumjeti i opravdati ovakvi jezični savjeti na najozbiljnijim mjestima: "Pogrješno je npr.: **kožna torba,*kožna garnitura* (...), a pravilno: *kožnata torba, kožnata garnitura*." Ili: "Pogrješno je npr.: **papirne maramice* / **papirni rupčići*, **papirni omot*, **papirna ambalaža*, a pravilno: *papirnate maramice* / *papirnati rupčići*, *papirnati omot*, *papirnata ambalaža*.[1] Jednom je netko izjednačio pridjeve *kožnat* i *kožni*[2] i sad se to ponavlja i umnožava. Da bi se iskoristila tvorbena raznolikost, u tim se savjetima navodi značenje pridjeva *kožni* 'koji se odnosi na kožu', a *kožnat* 'koji je izrađen od kože', što bi značilo da je prvi odnosni, a drugi gradivni pridjev. Pritom se zaboravlja da odnosni pridjevi[3] obuhvaćaju i gradivne i da se narušava sustavna tvorba pridjeva sufiksom -nat koji znači 'koji ima u obilju ono što motivirajuća imenica znači' (*lisnat*), odnosno oduzima se sustavno značenje pridjevima na -ni (*papirni, kožni*) 'koji se odnosi na ono što motivirajuća imenica znači': *pamučni ogrtač*, *papirne maramice*, *kožna torba*, *željezni most*, *mesni proizvod*, *mesna industrija*, *snježni pokrivač*, *Gospa Snježna*, *zlatni nakit* itd. Sufiks -nat ima opisno značenje i ne bi mu se trebalo pripisivati drugo značenje. I dok kroatisti ustrajavaju na *kožnatoj torbi*, Dabac je (1969) u svom *Tehničkom rječniku* ispravno naveo: *kožno brtvilo*, *kožni uvez*, *kožna roba* i još dosta sličnih primjera.

---

* Članak je prvotno objavljen pod naslovom "Milijun milijuna" (Tafra 2007), a ovdje je proširen.

1 http://savjetnik.ihjj.hr.

2 Možda čak i Šulek u svom *Hrvatsko-njemačko-talijanskom rječniku znanstvenoga nazivlja*, što bi se lako moglo istražiti.

3 Isti savjet daju Hudeček i Mihaljević (2010). Podjelom pridjeva na odnosne i na opisne mogu se protumačiti ovi primjeri: *bukov list*, *bukova daska*, *bukov nametnik*, a školskom se podjelom na opisne, posvojne i gradivne taj pridjev ne može svrstati u jednu vrstu. Pridjev *bukov* znači 'koji se odnosi na bukvu', pa tako i *kožni* 'koji se odnosu na kožu': *kožni osip*, *kožni remen*.

Zamjenjivost paronimnih parnjaka vrlo je česta (Tafra 2005) upravo zbog sličnosti izraza i sadržaja. Kad se pak nađe različit sadržaj pod jednakim izrazom, nastaju problemi s razgraničavanjem polisemije i homonimije. U Anića je samo jedna natuknica *što*, iako je riječ barem o dvjema riječima, zamjenici i vezniku, promjenjivoj i nepromjenjivoj riječi. U Rječniku LZ–ŠK homonimi [1]*ključ* i [2]*ključ* te [1]*list* i [2]*list* obrađeni su kao višeznačnice pod jednom natuknicom (*ključ* i *list*) samo zato što imaju jednake izraze. Premda se ne mora znati da [1]*list* i [2]*list* imaju različite etimone, dakle ne treba ići u dijakroniju, na osnovi semantičke analize očito je da list na nozi (stražnji mišićni dio potkoljenice) nema sličnosti ni s listom na drveću ni s listom papira i drugim listovima koje sve veže jednak izgled, svi su plosnati. Stoga nije toliko bitna etimologija, iako se ona ne treba zanemariti, koliko je važno značenje.[4]

Imenice *soba, djeca, vrata, izjelica, poglavica* imaju nešto zajedničko, nominativni nastavak -a, ali se te imenice unatoč tomu gramatičkomu morfemu razlikuju po svom gramatičkom značenju: *soba* je ženskoga roda, ima jedninu i množinu, imenica *djeca* ženskoga je roda, *singulare tantum*, *vrata* srednjega roda *plurale tantum*, *izjelica* općega roda (ili muškoga ili ženskoga, ovisno referira li imenica na mušku ili na žensku osobu) u jednini i ženskoga u množini, *poglavica* muškoga roda u jednini i ženskoga u množini. Opis tih gramatičkih razlika pripada i gramatici u dijelu o imeničnim kategorijama i rječniku jer te riječi odstupaju od prototipnih imenica na -a.

Poznato je da naglasak u hrvatskome ima razlikovnu ulogu. Mnogo je parova s naglasnom oprekom; više je imenica koje označuju radnju i rezultat radnje, a samo se po naglasku razlikuju: *pèčēnje – pečénje*, ȉmenovanje – imenovánje, putòvānje – putovánje, ali ima i drugih razjednačivanja, npr. krȁva – kráva (hipokoristik od krava), *stàrina – starìna*, *ògledati se – oglédati se* itd.[5] Naglasak je kao svojevrsno tvorbeno sredstvo neplodan, ali se može iskoristiti za tvorbu novih riječi. S druge strane događa se da dvije motivirajuće riječi dadu izvedenice jednaka izraza (*bâr* > *bârskī*, *bȁra* > *bârskī, Bâr* > *bârskī*) ili izvedenice jednaka grafemskoga slijeda, ali različita naglaska (*gòvōr* > *govórnica*, *gòvōrnik* > *gòvōrnica*). Takvih slučajeva ima i u drugim slavenskim jezicima, npr. u slovenskom jeziku: *bolníca* (ženska osoba) i *bólnica* (ustanova) itd. U hrvatskom se jeziku zna sresti mišljenje da se od nekih imenica muškoga roda koje znače vršitelja radnje ne može napraviti ženski mocijski parnjak, pa tako ni od *govornik* jer je *govornica* već zauzeta (kao i *mornarica*, često navođen primjer). U istoj se tvorbenoj paradigmi nalaze *sugovornica, zagovornica, predgovornica ...* Ako te riječi ženskoga roda svima zvuče "normalno", nema razloga da se ne prihvati i *gòvōrnica*, a za telefonsku kabinu i mjesto s kojega se govori *govórnica* (Tafra i Košutar 2009).

Rečenica *Petak je pòsnī dan kad se jede pȍsnī ručak* sadrži dva pridjeva *posni*: odnosni pridjev *posni* 'koji se odnosi na post' i opisni *postan* 'nemastan'. Oni se razlikuju i po naglasku, prvi ima kratkouzlazni, a drugi kratkosilazni naglasak. Neki su rječnici prihvatili predloženo razgraničenje opisnih pridjeva na *-an* i odnosnih na *-ni* (Tafra 1988) tipa *kišan* (*kišan dan*) i *kišni* (*kišni kaput*), *žučan* (*žučna rasprava*) i *žučni* (*žučna kesica*), ali i dalje

[4] Nažalost, Hudeček i Mihaljević (2009) nisu prepoznale da je posrijedi sem 'plosnat'.

[5] Vidi u ovom zborniku članak *Istopisnice i istoslovnice u hrvatskom jeziku*.

nisu sasvim sigurni. Tako *Savjetnik* ima kratkosilazni u oba pridjeva *posni*, a za *sunčani* primjer *sunčana strana* koji nikako nije primjer za odnosni pridjev *sunčani*, nego za opisni *sunčan*. Za odnosni pridjev može biti dobar primjer *sunčane pjege.*

Na sintaktičkoj je razini mnoštvo primjera prividne jednakosti. Evo samo nekoliko jednostavnijih. Rečenice *On spava* i *On pjeva* razlikuju se po tome što je u drugoj moguć objekt (npr. *On pjeva himnu*), a u prvoj nije. Hrvatski govornici često u neznanju izbjegavaju upotrebu veznika *da* uz prezent misleći da ta konstrukcija ne pripada hrvatskomu jeziku i ne znajući da on mijenja značenje. *Zna letjeti* znači da umije letjeti, *Zna da leti* znači da je svjestan svoga stanja (usp. *Zna da sanja*, dakle nije budan). Promjenom neprijelaznoga glagola u prijelazni jedna te ista sintagma u jednoj je rečenici priložna oznaka, a u drugoj objekt: *Spavao je cijeli dan / Prespavao je cijeli dan.* Naoko jednaka ustrojstva rečenice *Palo mi je na glavu* i *Palo mi je na pamet* uvelike se razlikuju jer je prva subjektna, a druga besubjektna.

Podjela riječi na vrste temelj je morfologije. I tu ne bi trebalo biti problema. Ako se postavi pitanje obrazovanomu govorniku da odgovori koliko pridjeva ima u spomenutoj rečenici *Petak je posni dan kad se jede posni ručak*, odgovorit će jedan. Školski je primjer *Gòre gòre gòrē gòrē* za ono o čem želimo ovdje nešto više reći. Posebno je poučan primjer koji je još 1812. godine napisao mladi svećenik Šime Starčević u svojoj gramatici *Nova ričoslovica ilirička*: *Mlâdā mlâda još nije dosta mláda*.[6] Vidjeli smo da su dva pridjeva *posni*, a u rečenici *Gore gore gore gore* dva su priloga (‘visoko’ i ‘lošije’), jedna imenica (‘planine’) i 3. lice množine prezenta glagola *gorjeti*. U rečenici *Mlada mlada još nije dosta mlada* tri su riječi *mlada*: određeni pridjev od *mlad*, imenica (nastala konverzijom) i neodređeni pridjev.

Da i jezikoslovci imaju problema pri određivanju vrsta riječi, ali i pri određivanju što je jedna riječ s više značenja (polisemija), a što su dvije istopisne riječi, pokazuju gramatičke odrednice u rječnicima. Samo nekoliko primjera iz Anića dovoljno govori o problemu određivanja identiteta riječi. U tom je rječniku jedna natuknica *Bog*, a trebale bi biti tri: *bog*, *Bog* i *bog* kao uzvik[7]. Više je razloga zašto bi to trebale biti tri natuknice: *bog* m (bogovi/bozi), *Bog* m (nema mn.), *bog*! uzv. Prva je opća imenica koja ima i jedninu i množinu, druga je vlastito ime i ima samo jedninu i treća je uzvik, a razlikuje se od Anićeve natuknice *Bog* pravopisno (malo slovo), naglasno (kratkosilazni[8]), morfološki (ne sklanja se), sintaktički i nije uopće frazem, kako ju Anić obrađuje, jer je samo jedna riječ (frazem mora imati barem dvije sastavnice), koja usto pripada drugoj vrsti (uzvik) nego natuknica (imenica). Dakle, riječ je o uzviku koji je preobrazbom nastao od imenice. U tom primjeru pogrešne obrade postoje vidljivi pokazatelji da nije riječ o gramatičkoj istosti, jedan je veliko slovo kao znak nove riječi, a drugi je uskličnik. No, veliko slovo u nas nije samo pravopisni znak, nego je pokazatelj da je riječ o imenu, a ime jest nova riječ. Potpuno je pogrešno to svoditi isključivo na pravopisnu razinu kao što su učinile Hudeček i Mihaljević (2009: 164) koje tvrde da su primjeri *bog* – *Bog*, *crkva* – *Crkva*, *crnac* – *Crnac* polisemija jer je razlika samo

6 Njegovi su naglasni znakovi nešto drugačiji, ali imaju jednake prozodijske vrijednosti kao i današnji normativni.

7 Razlikujemo uzvike i usklike (interjekcije i eksklamacije).

8 Ne ulazimo u pitanje koji bi naglasak trebao biti.

u velikom i malom slovu, što je ionako posljedica konvencije, pravopisa. U hrvatskom jeziku to nije ni polisemija ni homonimija, a pravopis pritom uopće ne igra nikakvu ulogu jer je jednak odnos između takvih riječi i u njemačkom (1. *Schmied* 'kovač', 2. *Schmied* 'prezime') i u hrvatskom bilo da je riječ o deonimizaciji (1. *Tesla*, 2. *tesla*) ili onimizaciji (1. *dunja* 2. *Dunja*). Apelativ i ime dvije su riječi i prema gramatičkim i prema semantičkim kriterijima[9] pa zaista začuđuju suprotne tvrdnje u znanstvenim radovima.

I još jedan primjer za neprepoznavanje različitosti odnosno za svođenje različitosti pod istost. Anić natuknicu *putem* smatra samo prilogom navodeći primjere *pismenim putem* i *putem pošte*. Treba li uopće tumačiti da je u prvom primjeru *putem* imenica, u drugom prijedlog, a da za prilog nema primjera, a mogao bi biti primjerice *Objasnit ću ti putem*. Riječ je o preobrazbi (konverziji), o poprijedloženju i popriloženju. U nas se konverzija[10] uglavnom vrlo usko shvaća, a suglasnost postoji samo u nekoliko slučajeva, kao što su *mlada, sljedeći*. Konverzija je jedan od tvorbenih načina, nulto izvođenje, njome se povećava leksički fond, ali i broj istopisnica. Izuzeci su jatovski primjeri: *slijedeći – sljedeći*, ali samo zbog slovopisnih razloga. Da se odrazi jata pišu jednim grafemom (npr. ilirskim "rogatim" e: ě), ne bi te razlike ni bilo, svi bi primjeri konverzije bili istopisnice. S jedne je strane potrebno prepoznavati kad je u istopisnosti posrijedi više riječi (prilog i imenica: *idem doma, izišao sam iz doma*), a s druge kad je to samo oblično ili semantičko variranje jedne riječi. Naime, primjeri kao što su *oko, oči/oka, sat, sati/satovi* oblično su i semantičko variranje jedne te iste riječi, iako se sreće i drugačije mišljenje. Rječnik LZ–ŠK ima dvije natuknice *oko*, a Samardžija (1989) smatra da su *dopisati* 'dodati pismu' i *dopisati* 'dočeti pisanje', *sat* 'naprava za mjerenje vremena' i *sat* 'odsječak vremena' te *zlo* im., *zlo* prid. i *zlo* pril. homonimi. Očito je da svaka istopisnost nije ista. Vidjeli smo da su prijedlog i prilog *putem* nastali konverzijom, da su to različite riječi, no *sat* i *oko* su višeznačnice koje imaju dvije množinske paradigme. Višeznačnica je i *dopisati*. Čim postoje zajednička značenjska obilježja, riječ je o polisemiji jer homonimi ne mogu imati ni jedno zajedničko značenjsko obilježje (Tafra 1986). Značenjsko preklapanje postoji i između triju riječi *zlo* im., *zlo* prid.[11] i *zlo* pril., pa postoji semantička zapreka za homonimijski odnos, ali postoji i formalna, izrazi tih riječi nisu jednaki zato što su tri vrste riječi, što jedna nije uopće promjenjiva i što pridjev nije uzet u svom osnovnom liku. Razumljivo je da se uvijek ne mogu povući oštre granice, ali je u znanosti potrebno postaviti čvrste kriterije za svaku razredbu. Premda se znanstvenici spore pri razgraničavanju homonimije i polisemije, dosad, koliko je iz dostupne literature vidljivo, nije bilo sporno da homonimi nemaju ništa zajedničko u značenju (druga je stvar kako će se to utvrditi i kako će tko shvatiti /ne/podudarnost značenja dviju riječi). Upravo se njihov semantički odnos zasnivao na jednakosti izraza i odsutnosti bilo kakve značenjske veze. Držeći se tvorbenoga kriterija Hudeček i Mihaljević (2009) proglašavaju homonimima sve riječi kojima je tvorbena osnova različita, npr. *crvenjenje* < *crveniti* i *crvenjenje* > *crvenjeti*,

[9] Usp. Tafra i Košutar 2009.

[10] Više o konverziji u Tafra 2005.

[11] Pridjev se uvijek uzima u svom osnovnom liku, u N jd. m. r., jednako kao i imenica što se uzima u N jd. U navedenom je primjeru uzet oblik za srednji rod. Metodološka je pogreška uspoređivati osnovni lik jedne riječi s oblikom druge.

2-4 tafra-3.indd 184 16.6.2011. 15:36:01

pa dopuštanjem da se homonimi mogu djelomice značenjski podudarati, odnosno da mogu imati koji zajednički sem poništavaju sve granice između homonimije i polisemije.[2]

Navedeni primjeri pokazuju kako se u jezikoslovlju istim ponekad smatra i ono što nikako ne može biti isto, jedno (*bog, Bog, bog*!), zbog njihove gramatičke i semantičke različitosti. Tako izlazi da se u kroatistici dvoje svodi pod jedno (*crnac*, *Crnac*) i jedno pod dvoje (*oko, sat*).

Dalje ćemo se zadržati na brojevnim riječima jer smatramo da je u kroatističkoj literaturi najviše propusta u opisu te skupine riječi.[13] Namjerno je izabran naziv *brojevne riječi*, a ne brojevi jer se u hrvatskim gramatikama i rječnicima u brojeve svrstavaju riječi koje to uopće nisu, koje pripadaju drugim vrstama riječi, i jer ne postoji opća suglasnost o granicama brojeva kao vrsti riječi. Uporno se među brojeve uvrštavaju imenice (*dvojica, desetak, trećina, polovina*), pridjevi (*jedni, dvoji* ...), prilozi (*jednom, dvaput, triput*), pa čak i prijedložni izrazi (*po dva, po tri*), odnosno sve riječi koje znače količinu (usp. *Příruční mluvnice češtiny*). Pod brojevnim riječima razumijevamo kvantifikatore kojima se označuje brojnost predmeta[14], dakle izbrojena količina odjelitih predmeta.[15] Kvantifikatori su širi pojam od brojevnih riječi, ali ovdje ne uzimamo u obzir kvantifikatore koji znače neodređenu količinu (*malo, puno, dosta* ...), nego samo one koji su tvorbeno nastali od glavnih brojeva i koji znače brojnost izbrojenih predmeta.

Za početak se možemo zapitati je li ista brojevna riječ u *dvoje djece* i *dvoje naočale*, u *jedan čovjek* i *jedni svatovi,* te jesu li u primjerima *tisuću puta, tisuća kuna* i *tisućama zvijezda* te *milijun milijuna* i *milijuni gladnih* to sve imenice ili brojevi i jesu li to uopće samo dvije riječi: *tisuća* i *milijun*. Takva pitanja mogu zbuniti jer jezična kompetencija izvornoga govornika sugerira da su dvije riječi (*tisuća* i *milijun*) sa svojim oblicima. Za određivanje vrste riječi potrebno je već gramatičko znanje, no je li posrijedi jedno ili dvoje, može se odgovoriti slijedeći logiku. Uzmimo od navedenih primjera najlakši: *jedan čovjek*, *jedni svatovi, Jedna ih je majka rodila, ali nisu jedne sreće*. Ista brojevna riječ? Ne, nije, više ih je! Jezični priručnici navode množinu od broja *jedan.* Tako *Savjetnik* (str. 171) daje pravilo kad se množinski oblici upotrebljavaju, iako ni u jednom slučaju nije riječ o glavnom broju: a) "uz imenice *pluralia tantum* ili one koje u množini znače cjelinu ili skup" (*jedna vrata*, *jedne čizme*), b) "kad znači dio cjeline, nasuprot drugome dijelu" (*Dok jedni umiru, drugi mirno žive*), c) "rjeđa je upotreba u značenju 'isti, jedan isti'" (*Od jednih su roditelja potekli*). Ni Babić i dr. (1991) ne prave značenjsku i gramatičku razliku u primjerima: *jedne ljestve*, *jedni ljudi*, *jednih smo godina*, nego u tim primjerima vide množinu od broja *jedan*. Dva su tu problema. Ima li broj *jedan* uopće množinu i je li riječ *jedan* jednoznačna, glavni broj? Odmah možemo odgovoriti da nema množinu i da postoje tri riječi koje imaju slične izraze (*jedan* i *jedni*): glavni broj, zamjenica i pridjev. Broj *jedan* po logici stvari ne može

---

12 Ta tema zahtijeva poseban članak.

13 Hudeček i Mihaljević (2010: 105) tvrde da je riječ *dvije* imenica, a *dva* broj. Otkad to imenice imaju samo tri padežna oblika: *dvije*, *dviju*, *dvjema*, koja je to sklonidbena vrsta i kojega je roda i broja ta imenica, ako smo suglasni da imenice imaju rod, broj i padež?

14 Predmet se ovdje shvaća u najširem smislu, sve ono što imenicama imenujemo.

15 Više o brojevima i brojevnim riječima v. Tafra 1989, 2005.

imati množinu, ali ni po gramatičkim obilježjima jer brojevi nemaju gramatičku kategoriju broja pa ne mogu imati jedninu i množinu (Tafra 1989). Ako ta leksička jedinica znači 'isti', kao što se spominje, tada pogotovo ne može biti broj. U rečenici *Jedna ih je majka rodila, ali nisu jedne sreće* sintagma *jedna majka* znači 'ista majka', a *jedna sreća* 'jednaka sreća'. Očito je da je riječ o popridjevljenju broja *jedan* ('jednak, isti') i pozamjeničenju kad znači 'neki' (*Pred vratima stoji jedan čovjek*). Dakle, broj se *jedan* sklanja po rodu i padežu, ali ne i po broju jer nema gramatičku kategoriju broja. *Jedni* nije množina od broja *jedan*, nego je prvi član u nizu brojevnih riječi (pridjevi): *jedni, dvoji, troji* ..., koji dolaze isključivo uz imenice *pluralia tantum.* Budući da imenica *naočale* ima samo množinu (*plurale tantum*), uz nju može doći samo brojevna riječ u množini, a to su brojevni pridjevi *jedni, dvoji, troji* ... Oni se s njom slažu u rodu, broju i padežu. U *dvoje djece* brojevna je riječ zbirni broj, a u *dvoje naočale* brojevni pridjev *dvoji* (*dvoje, dvoja*). Sintagma *dvoje djece* uopće se ne sklanja: *bez dvoje djece, s dvoje djece, o dvoje djece*, a sintagma se *dvoje naočale* sklanja: *dvojih naočala, dvojim nočalama*. Dvije su riječi istopisnice *dvoje*, jedna je zbirni broj, a druga ženski rod brojevnoga pridjeva *dvoji*, naravno u množini. Znače isto, količinu koja se matematički piše dvicom, ali gramatički se jako razlikuju po svojoj distribuciji. Zbirni brojevi često dolaze samostalno, bez imenice, a rjeđe uz brojive imenice muškoga roda sklonidbe *a* u množini kad one znače zanimanje, titulu i sl. (*dvoje učenika*) ili uz nebrojive zbirne imenice u jednini (*dvoje djece, dvoje teladi*). Kad referiraju na neosobu, uvijek dolaze samostalno: *to dvoje* (grad i selo), *između toga dvoga* (grada i sela). Razumijevaju se dvije imenice, ali im u ovom slučaju zbirni brojevi ne otvaraju mjesto.[16]

Iz hrvatskih se jezičnih priručnika ne može uopće dobiti prava slika o upotrebi zbirnih brojeva i brojevnih pridjeva. Anić *dvoje hlače* obrađuje pod natuknicom *dvoje*, a *dvoje čarape* pod natuknicom *dvoji* umjesto u jednom članku jer je posrijedi jedna riječ (brojevni pridjev *dvoji*) i jer su *hlače* i *čarape* imenice *pluralia tantum* pa se jednako kvantificiraju.

Brojevi su monosemične riječi i semantički nisu uopće zanimljivi, ali su, osobito u slavenskim jezicima, veoma zanimljiva vrsta riječi i na morfološkom i na sintaktičkom planu, o čemu svjedoči velik broj radova o njima (npr. Suprun 1969, Zieniukowa 1992, Mieczkowska 1995). Ne ulazeći u problem određivanja brojeva kao vrste riječi jer je o tome dosta pisano (Tafra 1989), potrebno je ipak reći da većina jezikoslovaca glavne i redne brojeve ipak smatra posebnom vrstom riječi, premda ima i osporavanja (Brozović i Ivić 1988). Osim što su se jezikoslovci bavili brojevima kao vrstom riječi, posebno je dosta radova o brojevima *dva, tri, četiri* u slavenskim jezicima jer oni čine podsustav u brojevnom sustavu. Na rubu su zanimanja ostale brojevne riječi *tisuća* i *milijun* (i druge iz te skupine: *milijarda*, *bilijun* ...), iako postoji paradoks u njihovu opisu. U hrvatskim su gramatikama opisane u poglavlju o brojevima, a u rječnicima su obilježene odrednicama za imenice. Postavlja se opravdano pitanje jesu li to brojevi ili imenice. Glavni broj uvijek znači matematički točnu količinu izbrojenih predmeta, a redni njihovo mjesto u nekom poretku. Po toj bi logici *tisuća* i *milijun* trebali biti brojevi jer se njima izriče brojnost predmeta. Budući da se oni sklanjaju, prva riječ po sklonidbi *e* (tip *žena*), a druga po sklonidbi *a* (tip *stol*), ima opravdanja zašto ih jezikoslovci proglašavaju imenicama. Izlazi da tu i ne bi trebalo biti nekih problema,

16 Više o brojevnim riječima u Tafra 2005.

osim možda činjenice da izlučivanjem riječi *tisuća, milijun* ... u imenice brojevni sustav dobiva na tim mjestima praznine. Međutim, riječi ne mogu pripadati dvjema vrstama, mora se znati jesu li to imenice ili brojevi. Svaka vrsta riječi ima svoje kategorijalno značenje, u imenica je to predmetnost, a u brojeva brojnost (količina izbrojenih predmeta). Treba dakle utvrditi koje kategorijalno značenje imaju te riječi, predmetnost ili brojnost. Dalje, treba utvrditi sklanjaju li se zaista te riječi kako jezični priručnici tvrde i ako se sklanjaju, znače li određenu količinu (10^3 i 10^6). *Hrvatska gramatika* navodi ove primjere: *Donio mi je stotinu poklona. Sin mu je nestao s tisućama drugih mladića. Gledajući vedro noćno nebo divio se milijardama zvijezda što gore trepere. Saletio ga je tisućom pitanja.* Ako se malo pažljivije promotri što u tim rečenicama znače brojevne riječi, lako je zaključiti da samo u prvoj rečenici *stotinu* znači točnu količinu, a u drugima da ona uopće nije određena. *Milijarde zvijezda* znače veliku neizbrojivu količinu, *tisuće mladića* i *tisuća pitanja* znači samo jako mnogo mladića i mnogo pitanja. Koliko ih je, ne zna se. Kad *milijun* znači određenu količinu (10^6), ta se imenica uopće ne sklanja: *bez milijun eura, s milijun eura, o milijun eura.* U tom je značenju ta riječ glavni broj. Kad znači neodređenu količinu, mnoštvo, jako puno, imenica je i tada se sklanja. *Nažalost, u svijetu žive milijuni gladnih*. Riječ je samo o neodređenoj količini, a ne o izbrojenoj, točno određenoj količini. Kao što su imenice *velečasni, zeleni, Hrvatska, mlada* nastale preobrazbom (konverzijom), u ovom slučaju poimeničenjem pridjeva, tako je i imenica *milijun* (i druge iz te skupine brojevnih riječi) nastala poimeničenjem broja, u što se možemo uvjeriti u tablici 1.

Tablica 1. Razlike između ^{1}*milijun* i ^{2}*milijun* (Tafra 2005: 15)

obilježja	*milijun*, br.	*milijun*, im.
kategorija broja	–	+
kategorija padeža	±[17]	+
umanjenica	–	*milijunčić*
redni broj	*milijunti*	*milijunski*
s atributom	–	*mali milijun*
značenje	10^6	‘velika količina, mnoštvo’
njemački	*million*	*Million*

Zagreb je *milijunski* grad, a u zračnu je luku sletio *milijunti* putnik. Pridjev *milijunski* odnosi se na imenicu *milijun*, ovdje uopće ne znači da Zagreb zaista ima milijun stanovnika, a *milijunti* je redni broj od glavnoga broja *milijun*, znači točno mjesto u nizu i može se napisati brojkom. Kad se kaže *milujunski gubici*, riječ je o neodređenoj količini koja se ne može napisati brojkom. Te su dvije izvedenice najbolji dokaz da postoje dvije riječi *milijun,* imenica i broj. Imenica je promjenjiva, broj je nepromjenjiv. Brojevi *stotina, tisuća* ... upotrebljavaju se najčešće u obliku okamenjenoga akuzativa: *bez tisuću eura, s tisuću eura.*

[17] *Milijun* se kao broj zapravo i ne sklanja: *s milijun kuna, bez milijun kuna*, ali je moguća i sklonidba: *ostao je bez milijuna (kuna)*.

Hrvatski školski pravopis navodi oblik *milijardni* kao redni broj. To je pridjev od imenice *milijarda*, a redni broj od broja *milijarda* glasi *milijarditi*, a tako i *bilijunski* (pridjev) te *bilijunti* (redni broj). U tom priručniku u poglavlju o brojevima ima više primjera koji nisu uopće brojevi, npr. u sintagmi *pedeset četvrtina* samo je prva riječ broj, a druga je imenica.

Kad se kaže *milijun milijuna*, prva je riječ u sintagmi broj, a druga imenica koja znači ono što se broji, kao da je *milijun kuna*. U primjeru *milijuni milijuna* obje su riječi imenice. Možda je koga tablica uvjerila da zaista postoje dvije riječi: 1. *milijun* br. i 2. *milijun* im., ali ne može vjerovati upravo rečenomu. Međutim, treba imati na umu da glavni broj uvijek znači izbrojenu količinu i da se može napisati brojkom. To je jedna istina o brojevima. Druga je da brojevi ne mogu imati množinske oblike, odnosno gramatičku kategoriju broja jer su sami broj, znače broj. Pet je uvijek pet, nema ni jednine ni množine. Tako i milijun. Ako se tako razmišlja, svijet će brojeva, ali i jezik sam, biti i razumljiviji i zanimljiviji.

2-4 tafra-3.indd 188 16.6.2011. 15:36:01